

Spørgsmaal og at betragte Repræsentantskabets Beslutninger som Udtryk for de paagældende Amtssamfunds Vilje og Ønske. *Form.* foreslog endvidere, af Hensyn til Personalhistorisk Samfund, at genindføre Maximumsgrænse for Kontingent ved 30 Kr. eller eventuelt at tilføje: »Dog kan D. H. F. foretage Nedsættelse af Kontingentet, naar det skønnes betimeligt«. Under den paafølgende Diskussion blev bl. a. fra *Hornemann* stillet Forslag om en Maximumsgrænse 50 eller 60 Kroner, fra *Tidemand-Dal* om Fastholdelse af Betaling efter Medlemstal, indtil *General Tuxen*, der selv er Medlem af Personalhistorisk Samfunds Bestyrelse, fandt det forløsende Ord ved et Forslag om at lade Lovene beholde deres Skikkelse, og blot lade Personalhistorisk Samfund, det eneste Sagen berører, yde Kontingent som »Institution«, da man ikke tør forlange, at dets norske Medlemmer yder Bidrag til D. H. F. *Form.* fortsatte derefter sin Beretning og stillede bl. a. i Udsigt, at de tidligere af D. H. F. offentliggjorte Vejledninger for Lokal- og Kulturhistorikere skulde samles, genoptrykkes, muligt øget med enkelte nye, og derefter udsendes som et særskilt Hefte. Dette Forslag vakte stærk Tilslutning i Forsamlingen.

Ved det paafølgende *Valg* genvalgtes den samlede Bestyrelse eenstemmigt. Da begge de hidtidige Revisorer var Medlemmer af det af D. H. F. udtraadte Personalhist. Samf., enedes man om, ikke som Udtryk for en Mangel paa Paaskønnelse af D'Hrr. Revisorerers udmærkede Evner og opofrende Arbejde i D. H. F.s Tjeneste, men udelukkende fordi man ikke mente at være berettiget til at paalægge Folk udenfor D. H. F. dette byrde- og ansvarsfulde Hverv, at vælge som nye Revisorer Amtsforvalter *Holck* og Museumsinspektør *J. Olrik*. Til Suppleanter for Styrelsens Medlemmer valgtes *Gunnar Knudsen* og Bibliotekar *Haugsted*, til Revisor-Suppleant Akademifuldmægtig *la Cour*.

Mødet sluttede Kl. 9½, hvorefter man tilbragte Resten af Aftenen hos *Wivel*, hvor Foreningen gav Repræsentanterne et beskedent Traktement, efter hvilket man tilbragte Tiden til Midnat i muntert Samvær ved Kaffen og Cigaren.

MØDET I HADERSLEV (9. AARSMØDE)

I DAGENE 23.—25. JUNI 1922.

Deltagerne ankom til Haderslev Banegaard 4.09 Em., hvor Værterne var mødt for at modtage deres Gæster, og i Løbet af et

Kvarter havde Pastor *Thade Petersen* ved Navneopraab ordnet Indkvarteringsforholdene, saaledes at Gæster og Værter fulgtes hjem til de respektive Kvarter. Kl. 6 samledes Aarsmødets Deltagere samt en Del af Byens Borgere, vel ialt ca. 150 Personer i Vor Frue Kirke, hvor man efter at have sunget den gamle Reformationssalme »Nu bede vi den Helligaand«, hørte Pastor *P. Severinsens* Foredrag fra Prædikestolen om *Haderslev og Reformationen*.

Tal. oprullede et Billede af Forholdene ved Vor Frue Kirke paa Reformationstiden.

Kirken havde paa den Tid et Domkapitel, hvilket vil sige, at der var knyttet en Skare Præster fra Byen og Omegnen til Kirketjenesten. Domkapitlet var flere Steder knyttet til Stiftets Hovedkirker ved Siden af de egentlige Kapitler, som fandtes ved selve Stiftskirken. Saaledes var der et Kapitel ved Roskilde Domkirke og et Domkapitel eller Kollegiatkapitel ved Vor Frue Kirke i København. I Slesvig bestod Kapitlet omkring Reformationsaarene af 8 gamle Præster og 16 Kanniker, i Haderslev kun af 4 ældre og 5 yngre.

Foruden selve Kirketjenesten tog dette Præstesamfund sig ogsaa af Præstuddannelsen. I Spidsen stod en Kantor. Som saadan fungerede omkring 1512 Holsteneren Johan Wulf, der udmærkede sig ved gennem Venskaber ved Pavehoffet at skaffe sig en Mængde gejstlige Embeder paa Haanden, som han saa solgte igen og tjente store Penge paa. I 1465 oprettedes et Lektorat ved Kirken, hvorefter en særlig Læsemester tog sig af Præstuddannelsen. I 1511 klager dog Hertug Frederik I. over, at Kannikerne holder Lektoratet ubesat og deler Pengene til Lønnen mellem sig.

Hele dette System bliver taget i det nyes Tjeneste, da Prins Christian, den senere Christian III. faar overladt Haderslev og Tørring Len til Forvaltning, samtidig med at han var Statholder i Hertugdømmerne. Han var en meget begavet, men noget fremfusende ung Mand, der var bleven overbevist Lutheraner under sine Tysklandsophold, og han gav sig straks i Lag med at indføre Reformationen. Kantor eller Provst Johan Wulf blev afsat. Saa blev Præsterne den 23. Marts 1526 stævnedes ind til Haderslev og blev instrueret om Indførelsen af den lutherske Lære. I Sortebrodrøklostret blev Aaret efter paa Helligtrekongersdag Munkene lukket ud af Klostret og sendt bort. Og endelig blev der indkaldt 2 Mænd sydfra til at forestaa Reformationsarbejdet, først Dr. Eberhard Weidensee, der havde indført Reformationen i Magdeburg og døde som Superintendent i Goslar, senere Johan Wendt. Weidensee, der blev Provst, var en dygtig Administrator, men voldsom og bitter mod Katholicismen. Wendt blev Læsemester. Og nu strømmede der nye Præster til fra hele Landet. Saaledes véd vi, at Klaus Mortensen Tøndebinder og Hans Olufsen Spandemager fra Malmø kom hertil og efter nogen Tid vendte hjem igen og oprettede en luthersk Præsteskole i Malmø. Mens de var her, blev Præsterne fra Haderslev og Tørringlen kaldt sammen til et nyt Møde, og ved denne Lejlighed udfærdigedes en Provsti-Ordinans, den første lutherske Kirkelov her i Landet. Men i øvrigt betød Reformationen ingen voldsom Omvæltning. Der var kun 4 Præster af 60 (fra Hvidding, Roager, Endrupskov og Gram), som blev afskediget. De fleste bøjede sig og vistnok ikke alt for meget mod deres Vilje. Gudstjeneste og Liturgi blev holdt nær op ad det tilvante.

Da Danmark en halv Snes Aar senere officielt indførte Lutherdommen, blev der ligesom nu ved Genforeningen nedsat et kirkeligt Udvalg. Det samlede tilsidst i Haderslev. Her udarbejdedes paa Grundlag af Haderslev Provsti-Ordinans Christian III.s Kirke-Ordinans for hele Riget, som blev sendt til Luther i Wittenberg, godkendt af ham og derefter udsendt som Rigslov.

Reformationen betød, at i Kirken og især i Salmesangen kom Modersmaalet til sin Ret. Det begyndte meget fattigt med haltende Vers, og de blev til en Begyndelse sandsynligvis solgt paa Torvet af en omrejsende Sælger, som lærte Folk at synge dem paa Stedet. Reformationen blev paa den Maade mere sunget end prædikedet ind i Befolkningen. Men for Folket blev de en Rigdomskilde, og de har i Sønderjylland holdt sig (i Pontoppidans Salmebog) lige til i 1889, da de blev fortrængt af den nye Salmebog. De nyere danske Salmebøger hører til de kosteligste Skatte i dansk Litteratur. Men fra dette Sted er Begyndelsen gjort. Gud give sin Velsignelse til, at der maa være fortsat Vækst i dette Hus ogsaa i de kommende Tider.

Man sang nu »Kirken den er et gammelt Hus« med *Lektor Ottosen* som Forsanger, og i Tilslutning sang Lektoren med en fyldig, velskolet og gennemkultiveret Stemme nogle Vers af »Det var paa Isted Hede«, som toned smukt igennem det gamle Kirkerum.

Derefter gav Museumsinspektør *Chr. Axel Jensen* fra Kordøren en Redegørelse for selve Kirkebygningens Tilblivelses-historie.

Den nævnes første Gang 1273, men er aabenbart bleven bygget rum Tid forinden. Denne Kirke var en Kvadersterskirke af Granitkvadre og saaledes typisk jysk. Der sidder endnu Brudstykker af den i Sökkelen, rundt om i Koret og i den nordre Ydermur. Haderslev var en betydelig By, og snart maatte Kirken bygges større. Der blev nu bygget en Murstenskirke i ren romansk Stil. De 2 Korsarme er Rester af denne Kirkebygning, og Midterskibet har været i samme Højde. Der er dog sket Forandringer i Byggeplanen, idet den først var tænkt som en enskibet Korskirke, men nu fik to Sideskibe til. Denne Kirkebygning Nr. 2 har ogsaa haft to Taarne, og den har antagelig været færdig c. 1300.

Men Gaverne strømmede ind; der skænkedes stadig flere Sidealtre, og i Begyndelsen af det 14. Aarhundrede er der paabegyndt en ny stor Ombygning. Først har man givet Koret den nuværende Højde og har derefter fortsat mod Vest. Dertil har man føjet Kapeller. Det første paa Sydsiden. Den lille Sidekirke paa Nordsiden var oprindelig 3 Kapeller, hvor Tværmurene er revet ned.

Med Reformationen her forsvandt en Del af det gamle Inventar. Tilbage er Døbefonten og Rester af Kalkmalerier over Korsarmenes Arkadebuer. Her er Kirkens Velgørere mindet, i Hovedsagen Omegnens adelige Slægter, samt gennem en stor Støvle med Skomagerværktøj ved Siden vistnok Byens Skomagerlav. Og hvad Reformationen ikke krævede fjernet, ødelagdes ved den store Ildsvaade i 1627, forarsaget af Wallensteins Tropper, hvorved det ene Taarn styrtede ned i Kirken og vistnok slog den nordre Mur af Midterskibet delvis i Stykker. I Aartier efter var Gavlen beklædt med Brædder. Omsider blev den dog lukket til, og samtidig blev Kirken forsynet med Vaabenhuset med sin Renæssancegavl.

I 1840-erne begynder de store Istandsættelser, og i 1890-erne Hovedrestaurationen. Vi, der er opdraget i dansk Skole, behøver ikke at skamme os over, hvad vi i Sammenligning hermed præsterer paa lignende Omraader, og vi kan kun udtale vor Glæde over, at det ikke er gaaet den lige saa galt som Slesvig Domkirke med det »moderne« Taarn, som er bleven føjet til den gamle Kirkebygning. Vor Frue Kirke er et ribbet Bygningsværk, men vi læser ud at dets Mure det ene Kapitel efter det andet af Kirkens Historie. Forstaar vi, hvad disse Mure fortæller, da bærer de Bud til os fra Fortiden. De har set Slægt efter Slægt af vore Forfædre søge det evige.

Fra Kirken spredtes Deltagerne atter rundt i Byen, men en stærk Regn hindrede alle Udflugter til Omegnen, hvor man skimtede flere Sankt-Hansblus, der spejlede sig smukt i Haderslev Dam.

REPRÆSENTANTSKABETS MØDE D. 24. JUNI.

Kl. 9 Form. mødtes Repræsentanterne i Kathedralskolens smukke og rummelige Festsal, som med stor Elskværdighed af Rektor *Mortensen* var stillet til Raadighed for denne Dags Møder. Stiftamtmanden, Kammerherre *Haarløv*, Mødets Præsident, bød i smukke og hjertelige Ord Deltagerne velkommen til Haderslev, talte om Haderslev som en By med rige historiske Minder, og udtalte, at han var sikker paa, at der i Befolkningen var en levende Interesse for Historien. Tal. sluttede med at udtale Haabet om, at dette Møde maatte give Stødet til, at disse stærke historiske Interesser hos Befolkningen samledes i Dannelsen af et sønderjysk historisk Samfund, en Tanke, som Forsamlingen, at dømme efter det stærke Bifald, der hilste Stiftamtmandens Ord, i fuldeste Maal delte.

Formanden, Professor *Fabricius*, takkede for den venlige Modtagelse, og meddelte, at Byen Haderslev ved sin smukke og gæstfrie Indbydelse havde sat Foreningen i Stand til at opfylde et længe næret Ønske hos dens Medlemmer om at kunne samles i Sønderjylland. Tal. omtalte kortelig Foreningens Formaal, som var et flersidigt, idet den dels søgte at slaa Bro imellem Universitetet og Folket, dels imellem Lokal- og Kulturhistorikerne i Byen og paa Landet, og imellem de forskellige Amtssamfund, Museer og Arkiver, hvortil nu ogsaa kom Byraadens Arkiver i de danske Købstæder. Ved Siden af et videnskabeligt Formaal havde D. H. F. ogsaa det mere folkeligt-nationale at søge overalt i Befolkningen at vække Kærligheden til Hjembygden og Sansen for dens historiske Minder. Tal. gik derefter over til at aflægge Beretning om Foreningens Virksomhed i den Tid, der var forløbet siden Aarsmødet i København i December 1921. I det store og hele kunde Samarbejdet mellem Styrelsen og Medlemmerne lignedes ved de lykkelige Ægteskaber, hvorom der intet andet er at melde, end at alt gaar støt og roligt. Der var sket Henvendelse fra et finsk-svensk Samfund om Indledning af et Samarbejde, forbundet med Udveksling af de to Samfunds Publikationer, og det var Foreningens Hensigt ogsaa i Fremtiden at knytte Forbindelser med de andre skandinaviske Lande. Forøvrigt var et nyt Hefte af »Fortid og Nutid« under Udarbejdelse, og vilde ud-

komme saa snart det var færdigt. — *Chr. Axel Jensen* aflagde Beretning for *Museumssektionen*, og omtalte bl. a. en Vejledning til Konservering af Museumssager, der vilde blive trykt i næste Hefte af »F. og N.« — *Hornemann* aflagde Beretning for *Arkivsektionen*, og oplæste en Vejledning til Opbevarelse af Arkivsager. Endvidere omtalte han, at det var lykkedes Cand. Schrøder at faa indkaldt Branddirektoraternes Arkiver, en Sag, som havde staaet paa Dagsordenen paa de to foregaaende Møder. — *Form.* omtalte det ønskelige i ogsaa at have Øje med Godsarkiverne, der, foruden de for selve Godsets Administration oplysende Arkivalier, ofte tillige indeholdt Ting af den største almenhistoriske Betydning, som Justits- og Skifteprotokoller. Tal. omtalte ganske kort de nye Planer om Oprettelse af et Arkivdepot i Aabenraa, med senere Opførelse af Arkiv for Øje. — *Pastor Severinsen* udtalte sin Glæde over, at det var lykkedes at bevare Hovedparten af Brandarkiverne, i hvis Taksationsprotokoller over forsikrede Bygninger i By og paa Land man besad historiske Kilder af den største Interesse. Han pegede paa, at ogsaa Landkommunernes Arkiver burde bevares bedre end det for Øjeblikket var Tilfældet; de blev mange Steder stærkt forsømt. — *Baron Berner-Schilden Holsten* meddelte, at paa Fyn var Tilstandene i Sognearkiverne ikke bedre, og foreslog et nøjere Samarbejde med Sogneraadforeningen. — *Aakjær* meddelte, at Cand. Schrøder allerede havde forhandlet med Sogneraadforeningens Formand, Forsvarsminister Klaus Berntsen, der havde stillet sig yderst venlig og forstaaende overfor Tanken. — *Borgmester Trautner*, Bogense, mente, at Byarkiverne var i en ligesaa sørgelig Forfatning som Sognearkiverne, saaledes at ogsaa Købstadforeningerne kunde trænge til Vejledning. Han mente, at Byraadsarkiverne de fleste Steder henlaa i en syndig Forfatning, saaledes at undertiden vigtige Arkivalier, der hjemlede Byens Ejendomsret eller andre Rettigheder, undertiden ikke kunde fremskaffes. Sagen havde derfor baade stor historisk og praktisk Betydning. — *Hornemann* ønskede gerne at vide, hvad man kunde vente at finde i Sognearkiverne. Han vidste, at der bl. a. var Fattig- og Skoleprotokoller. — *Red. J. V. Christensen*, Ringsted, mente udfra Barndomserindringer at kunne huske, at der var Masser af Papirer i Sognearkiverne, men næppe mange Ting af Betydning. Tidspunktet var dog efter hans Mening gunstigt nu til en Indsamling, da der flere Steder var vakt Interesse for Sagen, dels gennem Amtssamfundene, dels gennem Pressen. — *Form.* omtalte, at ligesom man i visse sydtyske Egne (Württemberg) havde en Mand til at tage sig af den Slags Ting (Pfleger), saaledes vilde det ogsaa her været praktisk, om Amtssamfundene

havde en Tillidsmand, der kunde være Mellemed mellem Befolkningen og Samfundene. — Red. *Eliassen*, Kolding, mente, at der ogsaa fra Landsarkivernes og Statens Side kunde sættes større Kraft ind paa at indkræve alt, hvad der kunde kræves, og ikke alene sidde og vente paa det, der kom ind ad frivillig Vej. Godsarkiverne burde søges indleverede, og hvad Sognearkiverne angik, saa vidste Tal. af Erfaring, at der kunde ligge mange interessante Ting der, saaledes f. Eks. Udskiftningspapirer og -kort, som maaske ellers var tabt. Et Sted havde Tal. fundet en stor Smuglerprotokol, ført af Toldvæsenet. Man burde ikke alene indskrænke sig til Udsendelse af Vejledninger, men helst samtidig sende en eller flere rundt paa Agitationsrejse fra Sogn til Sogn. — *Form.* udtalte (henvendt til Hornemann), at D. H. F. vel nok turde love at tage fat i sin Ende af Sagen? — *Hornemann* tvivlede om, at Arkiverne kunde gøre noget for at indkræve Godsarkiverne. Selv Spørgsmaalet om, hvorvidt Skifteprotokollerne var offentligt eller privat Eje, var et stærkt omstridt juridisk Problem. Han foreslog saavel Henvendelse til Sogneraadforeningen som til Købstadsforeningen. — Landsarkivar *Saxild* viste, at Problemet angaaende Sognearkiverne i Grunden var ganske simpelt. Blot man sørgede for, at der var et aflaaet Rum i hvert Sogn, hvor alle Arkivalier kunde opbevares, saa var man dog i det mindste sikker paa, at de ikke blev borte, og kunde altid siden skille Avnerne fra Kærnen. I Byarkiverne burde der alle Steder udnævnes en Mand, som skulde være »Arkivar« og passe paa Byens Arkivalier. — Adjunkt *Arhning*, Roskilde, meddelte, at der i Københavns Amt var oprettet to Arkiver (i Roskilde og Køge), og at der ogsaa var rettet Henvendelse til de andre Byer. — Pastor *Severinsen* bad om, at man især maatte indprente Sogne- og Byraad, at de ikke paa egen Haand maatte kassere Arkivalier. — *Aakjær* fandt, at de foregaaende Talere, med Undtagelse af *Eliassen*, ikke havde omtalt Sognearkivernes Indhold efter Fortjeneste. Dels maatte man erindre, at de gamle Udskiftningskort, der visse Steder fandtes her, undertiden var de eneste eksisterende Eksemplarer. Dels kendte han Eksempler paa, at der kunde findes eidog meget gamle Dokumenter og Privilegier, baade i Original og Afskrift, og i hvert Fald var det en Vildfarelse, naar man mente, at man kun kunde vente at finde Papirer tilbage fra ca. 1800 i Sognene. Der kunde i heldige Tilfælde ligge langt ældre Ting, saaledes paa Reersø Privilegier fra Dronning Margretes Tid i Afskrift fra 1660, eller i Vissenbjerg Processer og Skøder fra Sager mellem Kronen og Selvejerbønderne, hvoriblandt Papirer fra det 16. Aarh., dog nu indsendt til Rigsarkivet. — *Gunnar Knudsen* foreslog, at Skrivelserne til Arkiverne maaske skulde deles

i to, dels en Vejledning til Bevarelse af Arkivalier, dels en kraftig Opfordring til Foreninger og Institutioner om at indsamle Privat- og Foreningsarkivalier, og derefter foreslog han at nedsætte et Udvalg til at tage sig af Sagen om Sognearkivernes Bevarelse. — *Hornemann* gav denne Plan sin Tilslutning. — Baron *B. S. Holsten* lovede at bringe Sagen paa Bane ved Sogneraadforeningens Møde Mandag d. 26. Juni. — *Aakjær* omtalte, at et Par af de nye Folkebiblioteker havde indmeldt sig, og mente, det vilde være heldigst, om vi kunde komme i Forbindelse med de forskellige Centralbiblioteker, der tegnede til at blive vigtige Arnesteder for det kulturelle Arbejde i Landet. Endelig meddelte han, at der var opstaaet to nye Amtssamfund, af hvilke det var lykkedes at bevæge det ene, Morslands, til at indtræde, mens vi endnu ikke havde opnaaet Forbindelse med Lysgaard-Hids Herreds — og desværre jo heller ikke kunde tælle Randers-Samfundet blandt vore Medlemmer. Desuden havde der gennem Forbindelsen med det østerbotniske Samfund og med Norsk Folkemuseum paa Bygdø aabnet sig nye Veje til Samarbejde med svenske og norske Samfund, og det vilde sikkert lykkes at bevæge den svenske Bygdehistoriker Ericsson til at gøre Rede for sine Planer og Metoder ved det landsomfattende Opmaalingarbejde af Bøndergaardene og Undersøgelsen af de svenske Landsbyers ældste Udviklingshistorie. Vi haabede ogsaa i Fremtiden at kunne gøre mere for Byraadene, og var glade for, at Borgmester Trautner, foreløbig som eneste Repræsentant for disse Interesser, havde givet Møde i Aar. — Kredslæge *Møller*, Kalundborg, mente det var heldigst, om der skete Henvendelse til Købstadbibliotekerne. Desuden kom han ind paa andre Sager, som han mente D. H. F. burde tage sig af, nemlig dels Bygningsfredning, dels Opsættelse af Stene ved Byer og Landsbyer med Byens Navn, der skulde staves i Overensstemmelse med Stednavneudvalgets Forslag. — *Form.* omtalte det ved D. H. F. udgivne Register til Statstidende, som det paatænkes at udvide lidt, saaledes at det kunde blive en virkelig Haandbog. — Kmhr. *Haarlov* anbefalede varmt dette Forslag, og kunde ikke tænke sig andet, end at Indenrigsministerne vilde gaa med dertil, og *Form.* vilde saa forsøge at faa Min. i Tale snarest. — Red. *Rasmussen*, Aarhus, gjorde Rede for Grundene til, at hans Samfund i sin Tid blev kaldt Samf. for Aarhus Stift, hvorved det havde »tilrevet« sig Dele af Vejle, Randers og Holbæk Amter. Han mente ikke, denne Sag havde større Betydning, men lovede at bringe den paa Bane ved næste Styrelsesmøde i sit Samfund. — *Gunnar Knudsen* gjorde Rede for det store Arbejde med Stednavneindsamlingen, og opfordrede Repræsentanterne til at være Stednavneudvalget behjælpelige med at finde

egnede Optegnere i de Byer, hvor Lærerne svigtede. Endvidere meddelte han, som Redaktør af Traps Danmark, at mulige Rettelser og Tilføjelser til dette Værk fra Amtssamfundenes eller Lokalhistorikeres Side altid vilde blive modtaget med Taknemlighed.

Hornemann aflagde derefter som Kasserer sit Aarsregnskab, der godkendtes. Samtlige Bestyrelsesmedlemmer, Revisorer og Suppleanter genvalgtes med Akklamation. — *Aakjær* vilde, inden Valg af næste Mødested fandt Sted, meddele, at Bornholm, der desværre ikke kunde være til Stede denne Gang, havde udtalt et Ønske om, at D. H. F. snart vilde henlægge sit Aarsmøde dertil. Dette vandt nok Tilslutning fra flere Sider, men Jyderne mente, at det var for langt at rejse for dem. — Til Slut mindedes *Form.* i varme og anerkendende Ord den tidligere Formand, Professor *Hans Orlík* og den smukke Maade, hvorpaa han havde ledet Foreningen, og foreslog, at D. H. F. udnævnte ham til Æresmedlem, hvad Forsamlingen, ved staaende at give sit stærke Bifald til Kende, øjensynligt i fuldt Maal gav sin udelte Tilslutning.

Efter 10 Minutters Pause fik Cand. *Johs. Schrøder* Ordet for at fremsætte sine Planer til en landsomfattende Indsamling af Sted- og Folkeminder, som der senere skal blive gjort Rede for i »F. og N.« — *Eliassen* foreslog, hvad Privatarkivernes Indsamling angik, et Samarbejde mellem Landsinsamlingen og D. H. F.s Arkivsektion. — Kredslæge *Møller* sluttede sig varmt til *Schrøders* Plan om en »Gennemtrawling« af Landet nu, inden det blev for sent, og understregede det ønskelige i, at der udsendtes Vejledning til Indsamlingen. — *Ellekilde* foreslog en Deling af Stoffet, der efter hans Mening var altfor uensartet til at kunne rummes under een Hat, og mente desuden, at den paakrævede Bevilling var for stor til at kunne opnaaes. — *Grüner Nielsen* sluttede sig hertil og mente, man skulde holde sig til det egentlige Folkemindestof. — *Aakjær* mente, at saafremt D. H. F. skulde tage sig af Indsamlingen, skulde der netop ikke lægges Hovedvægten paa de egentlige Folkeminder. Der var jo allerede til Varetagelse af deres Indsamling og Bevarelse statsunderstøttede Kræfter i Bevægelse, nemlig Folkemindesamlingen og Foreningen Danmarks Folkeminder, ligesom der allerede der var udgivet Spørgelister. Hvad der kunde interessere D. H. F. var i første Række *Stedminderne*, Bevarelsen af den stedlige historiske Tradition, baade den mundtlige og skriftlige, f. Eks. historiske Sagn, Minder om Beliggenheden af Byens gamle Gaarde, om forsvundne Borge, Tingsteder, Bystævner o. lign., foruden Bevarelsen af de tidligere omtalte Arkivalier og Kort. *Schrøder* var blevet beskyldt for at være for optimistisk, men den samme Beskyldning

rettedes imod ham, da han begyndte sin Stednavneindsamling, og nu var dog alle enige om at rose dennes smukke Resultater. Ligesaa dan vilde det utvivlsomt gaa her, og een Ting maatte man i hvert Fald erindre: at det var høje Tid, da hver gammel, der døde rundt om i Sognene, tog en stor og værdifuld Skat med sig i Graven. Det kunde vel heller ikke siges at være ubeskedent, naar man ventede nogen Støtte fra de bevilgende Myndigheder til Bevarelsen af Landets historiske Minder. — *Form.* vilde indrømme, at Schröder kunde gøre Krav paa at vinde Tiltro for sine Planer, da han jo var en Mand, der kom med allerede een Succes paa Haanden: Stednavneindsamlingen. Man enedes om at ned-sætte et *Stedminde-Udvalg* til Varetagelse af denne Sag, bestaaende af Arkivar *Ellekilde*, Kreslæge *Møller* og *Aakjær*. Da Cand. *Schröder* ikke var Medlem af Repræsentantskabet, kunde han ikke indvælges, men han skulde lede og raade i Stedmindeudvalgets Arbejde. — General *Tuxen* foreslog, at Repræsentantmødet fremtidig deltes i to Dele. Først fremlagdes de forskellige Planer, der skulde drøftes, og derefter fulgte en stor Pause, hvor Repræsentanterne kunde drøfte og tage Stilling til disse Planer indbyrdes, og endelig fulgte anden Del af Mødet med Vedtagelse af Resolutionerne. — *Form.* gav dette Forslag sin Tilslutning. Man enedes om at indbyde Schröder ogsaa til næste Aarsmøde.

Efter 1½ Times Middagspause mødtes man atter Kl. 2 ved Amtsmuseet, hvor man blev modtaget af Museumsdirektør *Lund*, der i en Tale redegjorde for Museets Tilblivelse og omskiftelige Tilværelse under de forskellige tyske Landraader. Derefter viste han Repræsentanterne rundt i Museet, som blandt sine Sjældenheder rummer to Guldkar med Spiralornamenter. Fra Museumsbygningen vandrede man med Direktør *Lund* som Fører rundt til de forskellige Bygninger, en Røgstue og to Bøndergaarde med smukt, gammelt Indbo, en gammel Stubmølle og en Høj med Stensætning.

Kl. 4 begyndte Foredragene i Kathedralskolens Sal, hvor der nu havde samlet sig en stor Skare af Tilhørere fra Byen og Omegnen. Først holdt Arkivar i Dansk Folkemindesamling, Mag. *Grüner Nielsen* et Foredrag om *Folkevisedans*.

Folkeviserne havde i Hammerum Herred bedst bevaret deres oprindelige Præg her i Landet. Man vidste, at Folk havde danset til disse Viser, men det var vanskeligt at fastslaa, hvorledes Dansene i Enkeltheder havde været. Af nogle Linjer i en gammel Vise: »Finis med disse Sange, hvo som ikke kan danse, maa efter gange«, kunde mæn maaske drage den Slutning, at alle skulde deltage i Dansen, hvad enten de kunde danse eller ej. Folkevisedansen har været en Kæde-

dans, hvor de dansende tog hinanden i Hænderne. Den stammer fra Tyskland eller Frankrig. Af Folkevisedansene er Færødsansen den mest kendte. Hvis man kommer til Thorshavn, kan man endnu se de gamle Danse, der forøvrigt ogsaa er bleven meget populære i Norge. I Hardsyssel (Lønborg, Nørre-Bork) findes en Dans, den saakaldte »Hardbo-Skræp« el. »Børking«, en vestjysk »Tospring«, som staar meget nær ved Færødsansen. I de senere Aar sang man ikke til Tospring-Dansen, men fremsagde en fast Remse. Derimod synes Trinddansen paa Manø at være en selvstændig Form, ikke nogen Forvanskning af ældre Danse. Til Dansen sang man bl. a. ofte om Jomfruen med de otte Bejlere. Af lignende Art var den Dans, der efter Beretning 1770 af en da 75-aarig Præst, havde været danset i hans Ungdom i Agerskov ved Begravelser. Man dansede rundt om Kisten, ofte saa lystigt, at Kisten væltede. Skikken at danse rundt om Kisten var almindelig baade i Norge, Sverige og Skotland. Man kunde endnu i Stev-Stammerne ved Folkeviserne se at det, ligesom ved de moderne Udløbere af Folkevisedansen, var nogle faa Par, der begyndte Dansen, hvorefter flere og flere kom til. Derfor havde man ofte nogle mere uvedkommende Vers til Indledning, mens man samledes, før man begyndte paa den egentlige, fortællende Del af Dansevisen. Tal sluttede med at omtale en svensk Langdans, som Linné havde studeret. Denne mindede en hel Del om Manø-Dansen.

Herefter fik Arkivar i Dansk Folkemindesamling, Mag. *Hans Ellekilde*, Ordet for et længere Foredrag, *Grundlinjer i danske Folkesagn*, der indeholdt adskillige nye Synspunkter.

Tal. fastslog dels, at den danske hedenske Folketro var en Personlighedstro, en Tro paa personlige Væsners Indgriben i Menneskets Tilværelse, ikke nogen Tro paa usynlige og overnaturlige Magter. Troen paa de saakaldte »overnaturlige« Væsner var af en udpræget materiel Art, de opfattedes ikke som luftige »Aander«, men de forte deres Tilværelse som en Fortsættelse af det jordiske Liv. En Genganger skulde forsvarlig nedmanes, »tøjres« ved at en Pæl rammedes igennem ham, og naar Legemet forraadnede, forsvandt ogsaa Gengangeren. Tal. udkastede den interessante Formodning, at vi i Nedmaningssagnene og Heksebrændingen mulig havde Rester af to Gravskikke, eller rettere, at det var de samme Tanker, der laa bagved de to Skikke: En *Jordfæstelse* og en *Ligbrænding*. I det hele taget var det ejendommeligt, at Ilden især spillede en stor Rolle ved Kvægavl og Kvæg-syge, hvad der maaske turde anses for et Fingerpeg om, at Forestillingen om Ildens rensende Kraft hørte hjemme hos et Kvægavlerfolk. Den ofte forekommende Tro paa Hørfroets magiske Kraft kunde maaske tilskrives, at Hørrøen var »hellig«, fordi man af den lærte at fremstille Tøj. Tal. gik derefter over til at beskrive den brogede »Befolkning« i den hedenske Folketro, Heksene, de kloge Mænd og Troldmænd, Gengangerne, Ellefolk og andre Naturvætter. Han drog skarpsindigt et Skel mellem Kæmperne, der i Sagnet næsten altid er Folk, som *har* levet i forrige Tider, og Højfolkene, der stadig lever, og hvor Forholdet mellem Højfolk og Gaardfolk er langt mere inderligt og hviler paa gensidig Tillid og Hjælp. Paa lignende Maade beskytter Landvætterne deres Egn mod Ulykke. Ellekongen hører til Odinsjægerne, der findes i forskellige Skikkelser, og rummer Elementer af Gudeskikkelsen Odin. De kæmper næsten altid med nogle onde, uskønne kvindelige Væsner (»Slatten-Langpatter«). Derefter gik Tal. over til at omtale Sagnverdenens lavere Fauna, Havfruer og Aamænd, Damhesten, Kirkelammet, Gravsoen og Helhesten og Sagnene om Varulve. Efter disse hedenske Forestillinger omtaltes de kristelige, først de levende folkelige Forestillinger om Fanden, og tilsidst taltes om Folketroens Gud, der som oftest optræder i ophøjet og kongelig Fjernhed. Til Slut omtalte Tal. Varseltroen, Forvarsler om Ligfærd, Gaardbrand el. Nybygninger.

Form. takkede for de to Foredrag og gav derefter Ordet til Professor *J. Osc. Andersen*, der holdt et Foredrag, som paahørtes med stor Interesse, om *Sønderjyllands Indflydelse paa Kongeriget i kirkeligt Henseende i det 17. og 18. Aarh.*

Foredraget omhandlede de saakaldte »pietistiske« Strømninger i Kirkelivet, der begyndte først i det 17. Aarh. med at en Række Personer baade Syd og Nord for Grænsen var stærkt optagne af Johann Arndts Tanker om Sjæls inderlige Forhold til Kristus, »Kristus er i vort Hjerte«. De taler om Troen paa en anden Maade end der tales i den gængse, orthodoxe Lutherdom, ikke saa dogmatisk, ikke som et saa at sige rent »juridisk« Forhold, hvor det gælder om at tro, at Kristus er død og derved har frikendt os alle. Arndt siger, at Troen er Kamp og Strid, Troen er Liv, ikke blot en Tro paa noget, der er sket, men den undrende Lykkefølelse ved noget, der stadig sker i os og med os. Peder Reesen har de samme Tanker oppe i Kongeriget, og der er ogsaa Folk i Flensborg, som Provsten Fr. Dahme (1604—1635), Fr. Johannes, Johannes Moth og Paul Walter, der hævder, at Troen er en levende Ting, en personlig Oplevelse — og der er en stadig Forbindelse mellem disse Kresse af Personligheder i Sønderjylland og oppe i Kongeriget. Men det var ikke blot Præster, der bar disse Tanker frem, der er ogsaa et Par Lægmænd iblandt dem, Nicolaus Teting og Hartvig Lohmann, den sidste kom siden til Odense, hvor han paavirkede Lensmanden der, Holger Rosenkrantz, mens det menige Folk saae med Mistro paa hans kætterske Meninger og ansaae ham for en Trolldmand. Tal. meddelte, at han var i Besiddelse af Lohmanns Bibel, hvoraf man kunde lære en Del ved Betragtningen af hans egenhændige Notitser i Marginen.

Omkring 1630 kommer der i hele Riget, paa Grund af Krigen, en mægtig Tilbagegang i Sædeligheden, og den store, overmægtige Fattigdom i Befolkningen bevirker, at Fattigplejen ganske svigter. Der stiller sig da store Opgaver for Kirken, og denne gør meget for at raade Bod paa det store Forfald efter Tredivaarskrigen. Præstestanden forbedres og Kirketugten haandhæves strengt. En Række Forandringer i Kirkeordnen gennemføres paa lignende Vis oppe i Kongeriget som hernede, saaledes Konfirmationen, som holdt sig hernede, mens den en Tid var ude af Brug i Kongeriget, indtil den blev genindført 1739. Den blev imidlertid allerede indført ved Hans Reesen 1629, sammen med en Anordning om Præsternes Medhjælper.

I 1646 indførtes en Generalsynode af Tyskeren Stephan Klotz, en Mand, der tillige med sine Efterfølgere har bidraget meget til at fortykke og knægte de nye religiøse Bevægelser. Især Præsten Brechling var Genstand for hans Forfølgelse, fordi han viste sin tydelige Vilje overfor den verdslige Øvrigheds Overmagt over Kirken. Brechling var en Dattersøn af den tidligere omtalte Provst Dahme, saaledes at der er en viss Forbindelse her, udover den rent aandelige. Brechling blev ligefrem tvunget bort, og levede en Aarrække i Holland, hvor han fik Lejlighed til at paavirke flere unge danske Studenter, der studerede ved Universitetet i Amsterdam. Selve Spener betegner ham som en af sine aandelige Fædre.

I Aaret 1665 oprettes Universitetet i Kiel, som snart bliver Hjemsted for en Del stærkt pietistisk interesserede Folk, saaledes Professor Cortholt. Myndighederne fraraadede stærkt de unge Præstelærlinge at søge deres Uddannelse ved de pietistiskfarvede Universiteter, men det frugtede ikke, en Række Præster studerede alligevel i Kiel, Halle og Jena.

Hovedvægten lagdes i den nye Forkyndelse, ligesom hos Spener, paa de herlige Forjættelser om en Herlighedstid, en »Chiliasme«, Tusindaarsrigets Komme, en aandelig Lykkeitid, Saligheden her paa Jorden i et nyt og rigt Menighedsliv. Ogsaa lagde man Vægt paa Barmhjertighedsgerningerne, den levende, anvendte Kristendom, i Modsætning til Ortodoksens Dogmelære, Sjælesorgen i egentlig Forstand.

Tal. gik derefter over til at omtale de forskellige Præster, der havde baa- ret Bevægelsen frem, saaledes Joh. Blysius og Fr. Petri, der var Præster i Flens- borg, som stadig havde stærk Tilknytning til Kieler-Pietismen; og Heinr. Brager (1695). De kristne skulde holde Smaasamfund oppe, Forsamlinger med Bibellæs- ning og gensidig Tankeudveksling (Konventikler). Otto Lorentzen Strandiger, Bragers Kapellan, holdt saadanne Forsamlinger, og der blev i den Anledning an- lagt Sag imod ham, hvad der dog snarere bidrog til at fremme og sprede Bevæ- gelsen, idet Strandiger i København fik Tilknytning til lignende Samfund og deres Forsamlinger. Med i Bevægelsen var ogsaa den berømte Erik Pontoppidan, hvis Salmebog og Forklaring til Katekismen, tilligemed Bogen »Mendoza« fik stor Ud- bredelse. Juristen Høyer, der var fra Tønder-Eggen, og kom til at spille en Rolle som Midtpunkt i Chr. VI.s Arbejde. Ogsaa Bluhme, den senere Confessionarius, var født i Tønder, havde studeret i Kiel og været i Forbindelse med Halles Pietisme. Han satte et stort Arbejde ind paa at finde de rette Mænd, og var langt fra bigot, som det almindeligt antages, men en taalsom og vidtskuende Natur. Enevold Ewald studerede baade i Kiel, Halle og Jena, og blev 1727 Præst i Vaj- senhuset, som siden blev den første faste Borg for Pietismen. Stor Rolle spillede ogsaa Enken Madame Wulff (f. i Oksnbøl), som Grev Stollberg betegner som »Kronen for alle vaktex.

Tal. omtalte dernæst »det rare Kløverblad« Niels, Broder og Hans Adolph Brorson. Brorson var ikke nogen ensidig Pietist, han var ikke surtseende, men var altid rede til at forstaa, at der var mange forskellige Mennesker til, saaledes at der maatte være ligesaa mange Maader at faa dem vakt paa. De hallensiske Pietister holdt gerne stejlt paa, at der skulde en Bodskamp til, før Mennesket var modnet til Vejledning. Tal. omtalte derefter endnu Hygum, Brorsons Ven, og P. Vedel (fra Døstrup), der kom til Stauning ved Ringkøbing som Præst, og grundlagde en Vækkelse i Skern-Eggen, hvis Udlobere endnu har Livskraft. Til- sidst omtaltes de herrnhutiske Strømninger, der fik et Centrum i Stepping Præ- stegaard, hvorfra Christiansfeld grundlagdes. Tal. nævnte Cl. Schumacher († 1738), den strenge Asket, og Jørgen Castrup, der var paavirket af to omreisende Læg- prædikanter, Piper og Geert Hansen. Tal. omtalte derefter den ejendommelige Tømrer Grassmann fra Mähren, som blev sendt herop som Vækker; han havde været viden om hos Russere, Samojeder og Grønlandere, og Herrnhutismen bredte sig stærkt i hans Tid.

Tal. sluttede med at understrege den store Gæld, hvori det gamle Konge- rige stod til Nord- og Vestslesvig i kirkelig Henseende. At det netop blev disse to Egne, der fik Indflydelse paa Kongeriget, laa utvivlsomt i, at de begge var kongerigske og at Forbindelsen nordpaa derfor stadig var levende.

Form. takkede for Foredraget, og talte derefter selv om Den sønderjyske Bonde og Slesvigholstenismen.

Al dansk Historiekrivning om Folkevækkelsens Historie i Nordslesvig er Historie om Førerne. Derimod hører man meget lidt om Bevægelsen ude om- kring i selve Sognene. Det er Historie fra oven og nedad. Jeg vil i det forelig- gende gaa den omvendte Vej. Desuden er der hidtil næsten udelukkende kastet Lys over den danske Side af Bevægelsen. Den slesvig-holstenske hører man ikke meget til. Jeg vil søge at give en Skildring af begge Dele tilsammen.

Hvad var det for en Befolkning, der boede hernede? Vi hører tit nok, at den lige til Rigets gamle Sydgrænse, ned til Danevirke, var dansk af Rod og Nationalitet. Men har vi Beviser? Historikeren P. Lauridsen foretog i sin Tid en Undersøgelse, hvorved han godtgjorde, at i Aaret 1550 var der paa en Lnie Haddeby—Hollingsted (Danevirke-Linjen) 60—70 Procent danske Navne eller Sen-Navne, mens Resten var Sakser- og Holsten-Navne eller egentlige Familie- navne. Hvorledes var dette Forhold 300 Aar senere, paa den Brydningstid, der ovenfor er omtalt?

Vi er i Stand til at fastslaa dette med videnskabelig Nøjagtighed. I 1845 blev der foranstaltet en *Folketælling* over hele Slesvig, hvoraf blandt andet fremgaar, hvor hver Person i Landet er født. Dette sammenholdt med Navneendelsen taler et tydeligt Sprog om Befolkningens Afstamning. Jeg har ved min Undersøgelse kun taget Hensyn til Gaardmands- og Parcelliststanden, altsaa den mest indflydelsesrige og stabile Del af Befolkningen. Og jeg har da bl. a. faaet følgende Resultater (for at gaa sikkert er endog alle danske Navne uden Sen-Endelsen strøget):

For Midterlandet: I Svesing 80 Procent indfødte med Sen-Navne, Olderup 76, Treja 65, St. Mikkels Sogn ved Slesvig 27, Solvested og Jybæk c. 40, Jørl 63, Egebæk 79, Siversted 83, Store Vi 90 og Nørre Haksted 90. For *Angel:* Nybøl 36, Brodersby 64, Tolk 64, Strukstrup 75, Havetoft 71, Ølsby 81 osv. Dette vil kort og godt sige, at i Tiden fra 1550—1845 er der sket den Forandring, at to Sogne nærmest Slesvig har faaet et tysk Flertal paa $\frac{3}{4}$ ved tysk Indvandring. Der er kun gjort Erobringer i 2 Sogne gennem c. 300 Aar, saa folkeligt set har der saa godt som ingen Forskydning fundet Sted.

Anderledes sprogligt. Dog ogsaa Sproget har vist stor Modstandsevne. I Havetoft, midtvejs mellem Slesvig og Flensborg, fremstod der c. 1760 tre smaa tyske Landsbykolonier ved Indvandring sydfra. Disse Kolonier er i de følgende til Menneskealdre gaaet over til at tale Dansk og har saaledes sprogligt ladet sig opsume af Danskheden.

Befolkningen paa Landet er altsaa lige ned til Danevirke af sønderjysk Rod til denne Dag. Ogsaa *Bondekulturen* er af gammel dansk Æt. Alle gamle Bondevider og Vedtægter er lige ned til Danevirkelinjen forfattet af Bønderne selv — og paa *Dansk*. Der tales i dem altid om Kgl. Majestæt (ganske som i Norrejylland) og ikke om en Hertug eller Kongehertug. Kun fra Als findes der, under Avgustenborgernes Indflydelse, nogle Vedtægter oversat til Tysk.

Hvad den *folkelige Bevidsthed* angaar, da sporer vi tydeligt en typisk Lokalpatriotisme, længe efter at den er forsvunden længere nordpaa. Aarsagen er indlysende. Men naar Hovedlinjerne i den Tids politiske Udvikling i Almindelighed optrækkes saaledes: ved Aarhundredets Begyndelse opstaar der 2 Bevægelser, den slesvigholstenske et Hestehoved foran den danske — Angel blev allerede erobret for Tyskheden før 1848 — og saaledes har den nuværende Grænse i Virkeligheden trukket sig selv —, saa er dette *galt*.

I 1834 afholdtes det første Stændervalg. I Nordslesvig valgtes der Bønder ind, i Sydslesvig Embedsmænd. Der var overalt stor Deltagelse. Valget foregik ikke efter national-politiske Skillelinjer, men for og imod Embedsstanden: Bureaukratiet. Det er bekendt, at Hans Nissen, Hammelev, kaldte Embedsmændene »de Slyngler«. De første Adresser om dansk Retssprog støttes fra alle Sider. Kun Nørreals — betegnende nok — savnes. Ja, der udgaar endog en Modaktion herfra, hvor der tales om »Daniseringsbestrebungen«. I 1840 kom saa Sprogreskriptet, og nu vakte det en uventet Modstand. Saaledes slog Thies Steenholdt i Rabsted fuldstændig om. Der fremkommer en Adresse om Reskriptets Ophævelse, som udgaar fra Løgumkloster og faar stor Tilslutning i Slogs Herred og delvis i Aabenraa Amt. *Steenholdt*, der var en Mand paa 50 Aar, var født i Bovlund og havde stærk Familie-Tilknytning i en Række Sogne i Omegnen, synes at have haft en næsten dæmonisk Indflydelse paa Befolkningen. Han var en daarlig Taler, men gennemførte mange Ting i Stænderne og stod Hertugen af Avgustenborg nær. Foreløbig dannede han en stærk Barriere af Slesvigholstenisme tværs over Landet.

I 1842 kom den store Styrkeprøve, da P. Hjort Lorenzen talte Dansk i Stændersalen. Denne Begivenhed aabenbarede en stor Svaghed i den danske Lejr. Der indgik Petitioner for og imod, ogsaa fra mange Sogne i *Haderslev* Amt. Fra Haderslev By protesterede 278 Personer. Denne Holdning var i Hovedsagen dikteret af en stærk Konservatisme. Man havde en Følelse af, at nu blev Freden brudt. Da man i 1843 afholder den første Skamlingsbankefest, er Slesvigholste-

nerne der ogsaa med deres. Den 21. April afholdes en saadan Fest i *Sønder Brarup* i Angel, der dog kun faar maadelig Tilslutning (c. 300 Mennesker). En Korrespondent til et holstensk Blad takserer dem efter deres Hartkorn, og han regner dem overvejende til de velhavende Klasser. Den 12. Juli er der Fest ved *Aabenraa*, og der deltager 6000 Mennesker. Ved denne Lejlighed udfoldes ogsaa for første Gang den særlige slesvigholstenske Fane. Bevægelsen gør sig *mindre* gældende i Angel end i Aabenraa Amt.

Paa Als begynder den danske Tanke først at trænge igennem i Aarene 1843—46. Ved en Fest paa Avgustenburg 1843, med »Liedertafel« fra Ulkebøl og Slesvigholstensvisen bliver der Mudder blandt Befolkningen, og man vil slaa Vin-duerne ind paa Slottet.

Det aabne Brev om Arvefølgen i 1846 vækker en sand Storm over Landet. Der indkom i alt 108 Adresse til Stønderforsamlingen. Og nu vinder den slesvigholstenske Bevægelse aabenbart Terræn i Angel, dog ikke meget. De Adresser, der indgaar herfra, taler ikke om Indlemmelse i det tyske Forbund. Fra Haderslev Amt protesterer 1038 *mod* en saadan Indlemmelse. Man vil vedblive at være Slesvigere og lige saa lidt inkorporeres i Danmark som i det tyske Forbund.

Den 3. April 1848 indkaldes den første forenede slesvigholstenske Landdag. Da sker der det opsigtvækkende, at ikke alene Repræsentanten fra Flensborg taler imod Indlemmelsen i det tyske Forbund, men ogsaa Thies Steenholdt fra Rabsted. I Angel afholdes nu for første Gang et virkeligt Folkemøde i slesvigholstensk Aand med c. 3000 Deltagere. Men mod Slutningen af Aaret indsendes fra hele Landet en Adresse mod Løsrivelsen fra Danmark. Fra Flensborg protesterer 1750 Vælgere, ligesom Adressen — midt under den slesvigholstenske Besættelse — vinder stærk Tilslutning fra en Del nordangelske Sogne. Fra da af er det egentlig først, at Aabenraa Amt er vundet for Danskheden.

I 1851, efter Trearskrigens Afslutning, indsendes en loyal Adresse fra hele Landsdelen, affattet dels paa Dansk og dels paa Tysk, til den danske Konge. Tilslutningen naar meget langt ned, i *Angel* giver meget betydelige Dele af Befolkningen den sin Tilslutning. Det samme gælder Hedesognene paa Midtlandet. Kun Sørup og Gelting, nogle Kystsogne og Omegnen af Slesvig satte sig afgjort imod. I Fjølde underskrev saaledes 184, i Treja 70, i Tolk 61, i Løjt (*Angel*) 52. I Betragtning af, at det er smaa Sogne, er det meget. Saa det saa slet ikke saa galt ud. Der var med Krigen kommen et Tilbageslag, man ønskede Fred. Senere blev det jo anderledes, en hidsig Agitation fik igen Befolkningen pisket op, og 1864 satte Slutstenen paa dansk Styre hernede. Overalt ser vi imidlertid at det var vanskeligt for Befolkningen at finde sig selv. De første Omraader, der blev erobret for Slesvigholstenismen, var Byerne og Slogsherred, men *ikke* Angel. Det kaster ogsaa Lys over Forhold i Nutiden.

Efter en Middag i Kvartererne samledes man atter i »Harmonien«s gamle Festsal, baade Gæster og Værter, ved smukt pynkede Kaffeborde i den hvide Sal. En virkelig Feststemning skabtes der langs de hvide Borde med de mange »blaa Sangbøger«, der flittigt blev brugt ind imellem de mange baade lange og korte Taler. Adjunkt A. *Diemer* havde i Anledning af Aarsmødet skrevet en udmærket Sang, der sammen med 2 andre Sange af samme Forfatter gjorde megen Lykke.

Stiftamtmand *Haarløv* bød Gæsterne Velkommen, idet han udtalte, at det havde været en Berigelse for alle at høre de udmærkede Foredrag i Dagens Løb. Efter *Diemers* Sang fik Dr. phil. *Bobé* Ordet for at fortælle om *Herrnhutterne*.

I Grønland, hvor Taleren havde opholdt sig en Tid, havde de lært Befolkningen meget. De havde anlagt de kønneste Kolonier. Taleren oprullede mange smukke Billeder fra vort store Biland og udtalte sin dybe Sympati for disse stille, flittige Medlemmer af BrødreMenigheden, der havde virket over den hele Jord, tit under meget bitre Kaar. Vi kan kun, sagde Dr. Bobé til Slut, være glade ved, at en af deres Menigheder (i *Christiansfeld*) er kommen hjem til os, og vi vil sende dem en venlig Tanke for deres store Troskab og deres ærlige og gode Arbejde.

Efter at Stiftamtmand *Haarløv* under Forsamlingens levende Tilslutning havde takket Dr. *Bobé*, holdt Redaktør *Svensson* Velkomsttalen til Gæsterne.

Taleren hød de danske Historikere velkommen til Sønderjyllands Jord og vilde i denne Forbindelse fremsætte et Par jævne Lægmandsbetragtninger om den Betydning, dansk Historiekrivning har haft for Nationalitetskampen. Denne kan dateres fra de Dage i 1830, da Uve Jens Lornsen under sin Virksomhed i Kiel for en Personalunion mellem Kongeriget og Hertugdømmerne stødte sammen med Professor Chr. Paulsen fra Flensborg og udtalte de kendte Ord: »Gamle historiske Forhold vedkommer ikke os. Vi vil det nu saadan, og enhver Tid danner sig sine egne Tilstande«. Saa kom Chr. Paulsens Skrifter om slesvigske Forhold, og fra da af var Historikernes Arbejde indgaaet som et vigtigt Led i den nationale Kamp.

Det kunde ogsaa gøres behov, at der blev lyst op i det Mørke, der laa over Landet. I 1809 udkom der en »Geografisk Haandbog«, skrevet af en Adjunkt *Kofod* ved Kathedralskolen i København, hvori »Hertugdømmet Schleswig« blandt andet betegnes som »fordum et tysk Markgrevskab, siden for det meste forenet med Holsten, indtil Frederik IV. bemægtigede sig samme« osv. Heroverfor stillede Taleren en Udtalelse af Bibliotekar Dr. *Pauls* i Kiel (»Zeitschrift der Gesellschaft für Schl. Holst. Geschichte« for 1921), hvori dansk Historieforsknings Arbejde med Hensyn til Hertugdømmernes nyere Historie anerkendes som værende langt forud for det tyske af samme Art. Mellem disse to Yderpunkter ligger dansk Historieforsknings Indsats, der har haft saa overordentlig stor Betydning for vor Kamp hernede (A. D. Jørgensen, P. Lauridsen og flere). Det gælder om i en Strid som den, vi har staaet i og som andre nu fører videre, længere sydpaa, at bevare det dybe Aandedræt, uden hvilket den Nutid, vi er stillet midt i, let bliver isoleret og underlig formaalsløs. Valdemar Rørdam siger: »Dybt Aande skal Du drage, som tusind Aar er Folkets Dag«. Vi maa have os selv bragt i det rette Forhold til Fortid og Fremtid, faa os selv indstillet som et Led i den lange Kæde, en Ener i Historiens Strøm, maaske en forsvindende lille Ener, men alligevel en Ener, der har sin Opgave, maa fylde sin

Plads og gøre sin Pligt. Det kan Historikerne hjælpe os til, idet de giver os de dybe Perspektiver og det store Overblik.

Under alt dette har det været vor Stolthed, at dansk Historie-skrivning stadig mere har bestræbt sig for en til det yderste ret-sindig og sandhedskærlig Værdsættelse af os selv og de andre. (Hør!) Det giver fast Bund under Fødderne, og vi er overbevist om, at den vedblivende vil kunne gaa den Vej. Ligesom vi tror, at Genforeningen har givet den ny Tilskyndelse til at arbejde henede. Der er nok at gøre, og vi ser hellere, at det er danske Videnskabsmænd, der skriver Vor Frue Kirkes og Haderslev Bys Historie, end tyske, som det for Tiden er Tilfældet. (Hør!) Men for saa vidt er Aarsmødet da ogsaa et godt Varsel, og ikke mindre Professor Fabricius's Foredrag i Dag om Resultatet af Studier vedrørende sønderjyske Forhold i 40-erne. Dansk Kunst, dansk Videnskab og dansk praktisk Foretagsomhed maa nu under-lægge sig Landet. Botanikerne, Arkæologerne (Udgravningerne paa Als) og Dansk Hedeselskab er stærkt i Gang med Arbejdet. Historikerne maa slutte op snarest. Et Leve for dansk Historie-forskning og en Tak for dens uangribelige Arbejde i Retning af at kaste Lys over sønderjyske Forhold og saaledes skaffe os straa-lende blanke Vaaben til vort national-politiske Rustkammer. (Hurra!)

Professor *Fabricius* mindede om, at Haderslev altid har været et Stridens Æble baade i Politik og i Poesi. Taleren frem-drog Minder fra sit første Besøg som ung Student her i Byen. Paa en Markedsdag havde han i en Restauration truffet en Del unge Landmandssønner, der havde drøftet, hvem der havde tegnet Subskription paa Danmarks Riges Historie. Senere viste det sig, at Landbefolkningen henede havde tegnet sig 10 Gange saa tal-rikt som i andre Landsdele.

Professoren sluttede med at ønske for Haderslev, at dens Fremtid maatte blive lys og lykkelig. Haderslev leve! (Hurra!)

Derefter talte Pastor *Thade Petersen*, der oprullede en Række Billeder fra Haderslevs ældste Historie indtil vore Dage og førte Gæsterne rundt til de historiske Steder i Byen. Det var baade mørke og lyse Billeder, der blev fremvist. Taleren sluttede med et Leve for Danmark.

Efter Sangen »Det haver saa nyligen regnet« paapegede Dr. *Marius Kristensen* forskellige positive Urigtigheder i nogle Af-handlinger om Sønderjylland i »Schl.-Holst. Kunstkalendar«. Vi maa have et Udkigstaarn her i Sønderjylland til at fortælle os, hvad der er rigtigt. Vi er rede til at følge Redaktør Svenssons Opfordring, men Sønderjyderne maa selv være med. Det maa ikke vare længe, før »Sønderjyske Aarbøger« atter udkommer. (Hør!)

Adjunkt *Diemer* talte, efter at man havde sunget »Vort Modersmaal«, om Modersmaalets Digter *Lembcke*. Taleren fremdrog mange smukke Enkeltheder om denne Danskhedens Forpost fra Tiden mellem *Krigene* og sluttede med et Leve for vort Flag.

Generalløjtnant *Tuxen* holdt en saare vittig Tale, der Gang efter Gang vakte stormende Munterhed. Han havde i disse Dage hørt saa meget, at Ørerne var ved at falde af. Men meget af det var saa godt og værdifuldt, at et Leve for Talerne var paa sin Plads.

Direktør *Callø* talte for at tage Arbejdet op igennem et historisk Samfund hernede, og Proprietær *Hjort*, Baagegaard, foreslog, at man holdt det næste Aarsmøde i en af de andre sønderjyske Byer. Redaktør *Eliassen* meddelte, at man allerede har gjort det første Skridt til at faa Sønderjyllands historiske Tidsskrift udgivet igen. (Hør!)

Direktør *Bonde* udbragte med stærk Tilslutning et Leve for Kongen (man sang staaende 1. Vers af »Kong Kristian«), og *Aakjær* takkede Værterne og udbragte et Leve for dem.

Professor *Fabricius* tog derefter Ordet for at hædre Fællesforeningens tidligere Formand Professor *Hans Olrik* og foreslog, idet han betragtede Selskabet som Medlemmer af Repræsentantskabet, at udnævne Professor *Olrik* til Æresmedlem. Forslaget blev selvfølgelig vedtaget under Hyldest til det nye Æresmedlem.

Professor *Olrik* takkede for den store Ære, navnlig da Udnævnelsen var foregaaet i den historiske Sal paa »Harmonien«. Taleren omtalte de historiske Samfunds Fremkomst og deres Betydning. En Professor sagde engang: Hvorfor skal vi vide noget om Erik Lam? Jo, det er netop det, vi skal. Bortset fra ,at Erik Lam var en meget fremragende Konge, i hvis Tid Bygningsværker som Viborg og Ribe Domkirker blev rejst, er det altid af Vigtighed for et Folk at være i Føling med sin Fortid. Historien er i Virkeligheden os selv, Redaktør *Svensson* havde her lagt Fingeren paa det rette Sted. Efter at have hædret Mindet om den geniale Historiker »Sønderjyden A. D. Jørgensen« udbragte Professorens et Leve for en Historieskrivning, der intet besmykker, men kun meddeler Sandheden i alle Forhold.

Klokken var efterhaanden bleven mange, og *Stiftamtmanden* mindede om Kong *Valdemars* Ord: I Morgen er der atter en Dag! Efter Salmen »Kongernes Konge« sluttede den udmærkede Aften og for Historikerne unægtelig lidt lange og anstrengende Dag.

SØNDAG D. 25. JUNI.
UDFLUGT OG OFFENTLIGT MØDE.

Søndag Morgen Kl. 6 mødtes Deltagere og Værter paa Markedspladsen ved »Gravene«, hvor Omegnens Landboere med største Elskværdighed havde stillet deres smukke Befordringer til Raadighed, og med 6 unge Sønderjyder i Spidsen, i Ringrider-Dragt med hvide Jockeyhuer og grønne Livskærf, satte det lange Vogntog paa henvend 30 Vogne sig i Bevægelse ud af Byen, ud gennem *Mastrup* med Pamhule Skov som Maal. I *Mastrup* var der Flag ved Flag, og det lange Vogntog vakte megen Opmærksomhed. Da man havde passeret *Mastrup*, begyndte det at regne temmelig bravt. Men Selskabet mistede ikke Humøret. Man kørte lige til *Christiansdal*, hvor den medbragte Frokost spistes. Derfra kørte eller gik man til *Tørning Mølle*, hvor *Møllejer Boyesen* og *Frue* med stor Gæstfrihed stillede hele deres smukke Hjem til Historikernes Raadighed. Da Hr. Boysen havde bedt Selskabet om at lade, som om det var hjemme, holdt *Musemusinspektør Chr. Axel Jensen* et Foredrag om *Tørning Slot*.

Der var en Tid i Danmarks Historie, da Borgerne spillede en stor Rolle. I det 13. og 14. Aarhundrede dukker *Tørning Slot* op for første Gang. Men man véd ikke nøjagtigt, hvor gammelt det er. Det nævnes paa *Grev Gerts Tid*, hvor *Hennike v. Hummersbüttel* fik *Tørning Len* sammen med *Hindsgavl* og det halve af *Fyn*. Paa den Tid er der en holstensk Familie, der spiller en stor Rolle i Landet, det var *Limbækkerne*. Ridder *Claus Limbæk* var bleven gift med en Adelsfrue, som bragte ham *Tørning Slot* i Medgift. Da han vilde tage Slottet i Besiddelse, mødte Bønderne ham med Modvilje. Han rider hjem, og paa sin Kones Raad henter han mange rustede holstenske Svende, og nu tager Bønderne imod ham.

Baade *Claus Limbæk* og dennes Søn *Hennike* laa i Fejde med *Valdemar Atterdag*, der gentagne Gange belejrede Slottet. Sønnen sad og balancerede mellem Magthaverne i Syd og i Nord. Han sluttede sig senere til *Dronning Margrethe* og fik *Varde* og *Ribe Syssel* i *Len* og *Gram Herred* i *Pant*. Han faldt i 1404 i *Ditmarsken*. Hans Søn *Claus Hennikesøn* blev fornærmet af *Erik af Pommern*. *Claus* opsagde Kongen *Huldskab* og *Troskab*, og Kongen stævned ham paa *Thing* 2 Gange. Men han kom ikke. Han sluttede sig derimod til de holstenske Hertuger, hvorved han fik *Gram*, *Hvidding*, *Fros* og *Kalvslund Herrede* i *Len*. I 1422 belejrede Kong *Erik Borgen*, men de holstenske Grever kom *Claus* til Hjælp, og Kongen tabte Slaget. I 1428, efter at *Claus Hennikesøn* er død, fik *H. Ahlefeldt* Slottet i *Pant*. Hans Søn *Hans* fik *Gram Herred* i *Eje* for 1000 *Mark Lybsk*. Hans *Ahlefeldt* faldt i *Ditmarsken*. Hans Enke solgte Slottet til Kong *Hans*, hvis *Dronning Christina* ofte har boet hernede.

Man hører senere kun med *Mellemrum* om *Tørning*. I 1533 fødtes den senere Rigsraad *Jørgen Rosenkrantz* paa Slottet, og længere fremme tilfaldt det Hertug *Hans den Ældre*, efter ham *Frederik den Anden* og hans Efterfølgere. Efterhaanden forsvinder Slottet, og man hører kun Tale om *Ladegaarden* og *Møllen*.

Taleren skildrede nu, hvorledes de forskellige Volde er dannet samt deres Anvendelse. Der har af de belejrende været anlagt *Bolværker*, og disse ses endnu rundt om i *Nabolaget*. Gamle *Voldsteder* har man mange af hernede, foruden *Tørning ved Jels*, *Bjærndrup*, *Tovskov*, *Ejsbøl* og andre Steder. Disse Volde burde

frivilligt fredes, saa at de til sene Tider kan minde om, at Sønderjylland har været et omstridt Land. (Bifald.)

Efter at *Stiftamtmanden* havde takket Foredragsholderen, udbragte Professor *Fabricius* et Leve for Slægten Boysen, der altid har været et af Danskhedens faste Punkter i Haderslev Amt.

Vært og Værtinde bød nu paa en Forfriskning, Vin og Kransekage, og derefter besaa man Ruinen og de forskellige Voldgrave, ogsaa et af Bolværkerne ude i Skoven. Saa gik det hjemad igen nord om Haderslev Dam i smukt Vejr, og ret forsinkede ankom Deltagerne igen til Byen. Man kunde lige naa hjem, til det offentlige Møde paa *Bøghoved* skulde begynde.

Ved 4-Tiden samledes man i den store Sal, hvor Stiftamtmand *Haarløv* bød Velkommen, og efter Afsyngelsen af »Jylland mellem tvende Have« talte Dr. phil. *Marius Krøstensen*, Askov, om *De sønderjyske Runemindesmærker*, som foran i dette Hefte bringes i sin Helhed.

Stiftamtmand *Haarløv* takkede Dr. Kristensen for Foredraget og for hans udmærkede Virksomhed, der har omhandlet dansk Litteratur og Sprog fra de ældste Tider.

Efter Sangen »I alle de Riger og Lande« fulgte Professor *Hans Orlriks* Foredrag om *Knud Lavard*.

Runestenene fortæller, at Sønderjylland har været ét med Danmark fra ældgammel Tid. Men hvorledes blev Sønderjylland noget for sig selv? Der var her en Grænse-Jarl, der skulde vogte Landet for ydre Fjender. Af disse Jarler blev Knud Lavard den mest navnkundige. Paa hans Tid var Tilstandene baade udadtil og indadtil meget urolige. I de sønderjyske Sysler var der fuldt op af Røvere og Tyve, og Venderne gjorde stadig Indfald. Da han var bleven Jarl, begyndte han at foretage smaa lynsnare Togter mod Fjenderne, der stadig generede Grænsen. Det hjalp. Han gjorde kort Proces med Tyve og Røvere. De blev hængt uden Hensyn til Rang og Stand, og derved blev der Ro i Landet. Paa mange Omraader var Knud Lavard en Banebryder. Han indførte helt nye Principper for Befæstningsværker, saaledes blev Slesvig By stærkt befæstet med en Ringmur. Ogsaa rent personligt besad han udmærkede Egenskaber. Han var retfærdig og højsindet og kunde ofte gaa mod Kongens Hensigter, naar denne gjorde noget forkert.

Knud Lavard var aandelig set et Hoved højere end alt Folket, og han blev af stor Betydning for Danmarks Historie. Ordet Lavard betyder egentlig Borddækker eller Herre. Man har noget lignende paa Engelsk i Lord. Han var jævn i sin Færd og var blandt andet Oldermænd i Edslaget i Slesvig, hvor Borgerne samledes. Han var Kirkens lydige og fromme Søn og foretog et Korstog til Smaaland. Han indførte Told, hvilket jo var et Kulturfremskridt, selv om man ikke ynder Tolden. Senere blev Knud Lavard Vendernes Høvding, ved at han arvede Landet efter Kong Lothar. Historieskriveres Udtalelser om, at Knud Lavard var en Forløber for Holstenismen, kan ikke passe. Thi Knud Lavard var kun Høvding for Venderne, i Sønderjylland var han Grænsevagt.

Taleren kom derefter ind paa Mordet i Haraldsted. Kunde det ikke have været undgaaet? Sikkert. Men Knud Lavard var en redelig Natur og blev ikke mistænksom. Mordet, den 11. Januar 1131, blev Indledning til en forfærdelig Tid

for Danmark. Borgerkrigen rasede i mange Aar og sluttede først, da Knud Lavards Søn Valdemar sejrede i Slaget paa Grathe Hede. Knud Lavard med det lyse, glade og typisk danske Sind vil altid staa for os som et ædelt og karakterfast Menneske, som Sønderjylland kan være stolt af. Gid hans Minde maa leve længe blandt os. (Bifald.)

Stiftamtmand *Haarløv* takkede Professor *Olrik* for det interessante Foredrag, hvorefter Professor *Fabricius* takkede for al den Gæstfrihed, Medlemmerne havde mødt her i Byen. Taleren takkede først Stiftamtmanden for hans store Arbejde for at faa Arrangementet i Orden, ligeledes de 3 Udvalg, Værterne, Vogn-ejerne og alle dem, der havde paahørt Foredragene. En varm Tak.

Med Sangen »Der er et yndigt Land« sluttede Sammenkomsten, og Aarsmødet var til Ende.

DANSK FOLKEMUSEUMS VIRKSOMHED I FINANSAARENE 1920—21 OG 1921—22.

Siden Dansk Folkemuseums Stiftelse 1885 har denne Samling staaet som en selvejende Institution, ledet af Museets Grundlægger og Skaber, Direktør Bernhard Olsen, og af en Tilsynskomite, men det har længe været paatænkt, at Samlingen under den ene eller anden Form skulde forenes med Nationalmuseets 2. Afdeling, og allerede i en Aarrække har Samarbejdet mellem de to Søstermuseer været særdeles intimt. Da Direktør Bernhard Olsen efter en mere end 40-aarig Virksomhed nedlagde sit Hverv og trak sig tilbage til et velfortjent, men indtil hans sidste Sygdom og Død virksomt Otium, foregik den administrative Sammensmeltning 1. Juli 1920. Tilsynskomiteen, der foruden Direktøren bestod af Folketingsmand J. C. Christensen som Formand, Generalkonsul Claudius, Hypotekbankdirektør Jensen-Sønderup, Læge J. V. S. Johnsson samt Museumsinspektør, Magister Chr. Axel Jensen, den sidste som Undervisningsministeriets Repræsentant, overdrog Samlingerne til Staten, hvis administrative og bevilgende Myndigheder samtidigt med beredvillig Forstaaelse af Museets Tarv gav det forøgede Bevillinger og forøget Personale,